

CUVINTELNIC FĂRĂ FRONTIERE

Andrei Cornea s-a născut în 1952. Licență în istoria și teoria artei la Academia de Arte Frumoase (1976). Licență în filologie clasică la Universitatea din București (1980). Doctorat în filologie clasică la Universitatea din București (1994). Muzeograf la Muzeul Național de Artă (1976–1987). Cercetător la Institutul de Istorie a Artei (1987–1990), iar între 1990 și 2006, la Institutul de Studii Orientale „Sergiu Al-Gerge”. În prezent, profesor la Universitatea din București.

Scrieri: *De la portulan la vederea turistică* (Sport-Turism, 1977); *Primitivii picturii românești moderne* (Meridiane, 1980); *Forme artistice și mentalități culturale în epoca romano-bizantină* (Meridiane, 1988); *Sciere și oralitate în cultura antică* (Cartea Românească, 1988; reed. Humanitas, 2006); *Penumbra* (Cartea Românească, 1991; reed. Polirom, 1998); *Platon. Filozofie și cenzură* (Humanitas, 1995); *Mașina de fabricat fantasmе* (Clavis, 1995); *Turnirul khazar* (Nemira, 1997; reed. Polirom, 2003); *Cuvintelnic fără frontiere* (Polirom, 2002); *De la Școala din Atena la Școala de la Păltiniș* (Humanitas, 2004); *Când Socrate nu are dreptate* (Humanitas, 2000; trad. fr. Les Presses de l'Université Laval, Canada); *Noul, o veche poveste* (Humanitas, 2008); *Povești impertinente și apocrife* (Humanitas, 2009); *O istorie a nefinței în filozofia greacă* (Humanitas, 2010); *Realitatea și umbra* (Humanitas, 2013).

Traduceri: Platon (*Republica*, *Philebos*, *Theaitetos*), Aristotel (*Metafizica*, *Despre generare și nimicire*), Plotin (*Opere I–III*).

ANDREI CORNEA

CUVINTELNIC
FĂRĂ
FRONTIERE

sau

Despre trădarea Anticilor
de către Moderni de-a lungul,
de-a latul și de-a dura
vocabularului de bază

Ediția a II-a revăzută

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Vlad Russo
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Iuliana Glăvan
DTP: Emilia Ionașcu, Carmen Petrescu

Tipărit la Fedprint

© HUMANITAS, 2013

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Cornea, Andrei
Cuvintelnic fără frontiere / Andrei Cornea. –
București: Humanitas, 2013
ISBN 978-973-50-3928-8
821.135.1-4

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382 / 0723 684 194

Notă

Majoritatea textelor de mai jos au fost publicate sub rubrica „Cuvintelnice fără frontiere“ în revista *Observator cultural* în anii 2000–2001. Mulțumesc revistei și redactorului ei șef, dl Ion Bogdan Lefter, pentru amabilitatea de a-mi fi dat această ocazie. Câteva au apărut în *Dilema* sau în revista 22, iar unul dintre texte este inedit. Față de forma lor din periodice, am făcut unele modificări, unele de detaliu, altele, câteva, mai substanțiale. Textele formează o unitate și cred că lectura lor împreună le luminează reciproc.

Cum nu este vorba – în pofida unor aparențe – despre niște încercări de erudiție (sau, mai bine zis, fiindcă erudiția – câtă este – este folosită mai curând ironic și auto-zeflemitor), nu pot decât să sper în indulgența specialistului în limbi și lucruri vechi. Cât despre dezinvoltura, chiar lipsa de deferență față de unele antichități venerabile sau realități contemporane sacralizate, atitudine cu care *Cuvintelnicul* se complăce adesea, pe aceasta mi-o asum pe deplin.

Dedic textele *Cuvintelnicului* memoriei soției mele, Lucia, care, cred, le-ar fi citit cu plăcere.

ANDREI CORNEA
11.11.2001

Notă la ediția a II-a

Prin amabilitatea Editurii Humanitas republic azi *Cuvintelnicul*, la aproape unsprezece ani de la prima apariție, la Editura Polirom, în 2002. Deși politicul nu se afla în mod deliberat la orizontul acestei cărți, el nu absenta nici cu totul: diverse aluzii și mai ales tonul adesea amar-ironic al unora dintre eseurile din cuprinsul volumului trimiteau la situația noastră din anii 2000–2002: după catastrofa electorală a Convenției Democratice și ascensiunea fulminantă a României Mari, mulți dintre noi ne simțeam demoralizați și „normalizați“ sub „regimul Năstase“. Dar, precum sună dictonul, *habent et libelli fata sua*; când scriu aceste rânduri, la sfârșitul lui 2012, ne aflăm într-o situație destul de asemănătoare în ceea ce privește și catastrofa, și demoralizarea, și „normalizarea“, atâta doar că în locul celui numit înainte îl găsim pe ucenicul său. Desigur, un astfel de *ricorso* al istoriei e regretabil, dar *Cuvintelnicul*, în mod cu totul egoist, găsește aici un motiv în plus pentru ca să fie actualizat. Sună prezumțios? Să-l lăsăm totuși să spere...

Scriam în nota de la prima ediție că marea majoritate a eseurilor *Cuvintelnicului* au apărut în *Observator cultural*. Pe atunci, faptul era din partea mea

un angajament de prietenie intelectuală. Azi a devenit simplă istorie: divergențe politice fundamentale, doșpite de drojdia vremurilor, m-au separat de această revistă, de direcția ei și de mulți dintre cei care publică acolo.

ANDREI CORNEA
10.12.2012

1. Cuvântul

„La început a fost Cuvântul.“ Apoi a urmat Greșeala. De traducere, de interpretare, de înțelegere. Într-adevăr, textul grecesc original al celui creștin semi-gnostic, cunoscut de posteritate sub numele de „evangelistul Ioan“, poartă la locul respectiv, cum știe oricine, *lógos* (ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος). Sfântul Ieronim, interpretul latin al Scripturilor, a tradus eronat, sau cel puțin extrem de forțat, prin *verbum* (deci „cuvânt“, „vorbă“), un termen grecesc fundamental care însemna aproape orice avea o legătură cu limbajul articulat, numai „cuvânt“ (adică substantiv, verb, adjectiv, interjecție etc. luate izolat) – *nu*. Similar au procedat și mulți alți traducători ai Evangheliilor, de exemplu Luther, autorii versiunii englezești tradiționale numite *The King James Bible*, până la traducătorii români de mai târziu. Or, în fapt *lógos* însemna:

- discurs articulat, *cu sens*, alcătuit, minimum, dintr-un subiect și un predicat;
- expresie verbală în general, cuvântare, spusă;
- sens, semnificație;
- proces interior al gândirii, raționament;
- rațiune, logica discursului;
- rațiune în general, rațiune universală, spirit;

- regulă, lege, principiu, temei;
- raport matematic;
- proporție;
- calcul, socoteală, cont;
- definiție;
- concept;
- esență;
- formă, structură;
- compoziție literară în proză;
- discurs rațional, și nu mitic etc.;
- argument, teză, expunere de motive;
- subiectul discursului.

Dar exact „cuvânt“ în sens propriu – adică o parte separată de vorbire, precum substantivul sau verbul – *lógos* nu vrea să însemne niciodată! De pildă, în tratatul său *Despre interpretare*, Aristotel definește în felul următor *lógos*-ul:

„*Lógos* este o emisiune vocală cu sens, ale cărei părți, separat, au /de asemenea/ sens, emisiune vocală luată însă ca o expresie, și nu /neapărat/ ca o afirmație.“

Pentru părțile izolate de cuvânt, greaca folosea, de pildă, pe *ónoma* (nume) sau pe *rhéma* (verb). Să fi fost preasfântul traducător (ca și alții care l-au urmat) în asemenea măsură un ignorant al limbii eline? Cătuși de puțin! Ieronim cărturarul știa bine că *lógos* nu se poate traduce prin *verbum*, dar Ieronim teologul creștin avea, cum se spune azi, „o altă agendă“ și aceasta deținea prioritatea. Cred deci că el era influențat de pasaje din primele versete ale Genezei, unde Dumnezeu se pune pe făcut lumea strigând în gura mare câteva „cuvinte-cheie“: *lumină, întuneric,*

cer, ape, bărbat, femeie etc., pe toate însoțindu-le de predicatul „să fie“. „Și a fost!“ Era, acolo, la lucru o viziune arhaică, ce considera că rostirea numelor *juste* ale lucrurilor poate chiar produce lucrurile respective. Și că, în plus, lucrurile respective vor fi și „bune“! Acest tip de viziune fusese ironizat de Socrate în dialogul platonician *Cratylus*.

Pesemne însă că autorul micului poem despre „logos“ – vreun iudeo-creștin care prelucra semnificația lui *lógos* pornind de la Philon Evreul și de la filozofii stoici, care, la rândul lor, se inspiraseră din Heraclit Obscurul – nu se gândea câtuși de puțin la magia „numelor juste“.

Omul – despre care mulți cercetători se îndoiesc că a scris și restul Evangheliei atribuite apostolului Ioan – părea să fi fost adeptul unei gnoze iluministe a *rațiunii cosmice*, poate un fel de spinozist înainte de Spinoza. Eventual, Ieronim, barbarul de latin, ar fi trebuit să traducă pe *lógos* măcar prin *sermo* (discurs, vorbire). Probabil însă că cel mai propriu ar fi fost termenul *ratio* (raport, rațiune, argument, temei), și atunci (iarăși tălmăcit ulterior ceva mai fidel și în același sens, în diferite limbi europene moderne, printre care și în românește) bine-cunoscutul text ar fi putut să sune cam așa:

„La început a fost rațiunea, iar rațiunea era la Dumnezeu și rațiunea era Dumnezeu... Toate au fost create în temeiul rațiunii, iar fără o rațiune nu există nimic. În rațiune exista un principiu vital, iar acesta era lumina [cunoașterii] omenești. Lumina [cunoașterii] strălucește în întunericul [ignoranței], iar întunericul n-a reușit s-o oprească.“

Numai că, pentru creștinii primelor veacuri, traducerea din greacă sau ebraică a Scripturilor era dominată de premise teologice rigide – azi am zice ideologice. Trebuia demonstrat cu orice preț că Mesia-Cristos fusese anunțat în scrierile sfinte ale evreilor, iar pentru a impune această idee nu era de respins sublinierea anumitor paralelisme și echivalențe între cele două Testamente, ba chiar construirea paralelismelor acolo unde acestea erau inexistente. Dacă cel Vechi începea cu cuvintele „la început“ (*bereșit*), „Bună Vestirea“ (evanghelia) în versiunea lui Ioan începea la fel: „la început“ (en arché). Iar dacă, imediat, Facerea sugera rostirea Cuvintelor divine, iată că și Ieronim va traduce pe *lógos* prin *verbum* (cuvânt), pentru a susține, dincolo de legitim și de text, dragul său paralelism, abandonat – se pare – de textul iohanic.

Că în felul acesta sensul autentic a devenit obscur n-a mai contat! Și, în general, ce contează cerința fidelității de interpretare în fața cerințelor majore fie ale Bisericii, fie, mai târziu, ale Istoriei, fie ale Națiunii, ori ale Statului etc.!

Ei bine, în pofida tuturor acestor mărimi, noi spunem că sensurile originare *contează*, așa cum are importanță și felul în care ele s-au schimbat, și felul în care ele au fost vremuite de intemperiiile confuziilor omenești. Nu doar „Cuvântul“ ne interesează, ci și, mai ales, cuvintele, bieteile cuvinte hărțuite, tocite, păcălite, ba chiar falsificate, ale căror geografie și istorie ne determină, în bună măsură, viețile!

„La început a fost Cuvântul“! A venit apoi eroarea – voită în cazul de față, după părerea noastră. Au

mai fost, în alte diferite cazuri și împrejurări, în alte diferite contexte și evenimente, și *alte cuvinte*, urmate de *alte erori*, alte neînțelegeri, alte, multe, falsificări...

Iar la urmă de tot, când aproape că nu mai era nimic de făcut, decât, poate, de început a spune câte ceva din povestea acestor nesfârșite trădări, s-a născut... *Cuvintelnicul!*

2. Numele

„’Tis but thy name that is my enemy / Thou art thyself, though not a Montague“ – iată celebrele cuvinte prin care Julieta declară război identității sociale a iubitului său. Pare logic: ea este o Capulet, el – un Montague, iar familiile lor se dușmănesc. Dacă familiile lor ar fi altele, ar avea alte nume, iubirea lor ar fi licită. În consecință, fata exclamă:

...Ce-nseamnă Montague? Nici braț,
Nici mână, nici picior, nici chip, nici altă
Bucată dintr-un om. Alt nume ia-ți!
Ce-i numele?...

Mai departe însă spusele ei capătă un aer bizar: căci dintr-odată Julieta începe să se refere nu la numele de familie, ci la numele de botez – la „Romeo“, care-i este, și acesta, dușman. Mai întâi vine comparația cu roza, care, orice nume ar avea, ar mirosi la fel de dulce. Dar oare „*that which we call a rose*“ are și un nume de familie? Nu, cel puțin înainte de Linné, care, primul, a denumit roza sălbatică, sau măceșul, sau răsură, prin gen și specie: *rosa rugosa* (adică „roza ridată“).

Cuprins

<i>Notă</i>	5
<i>Notă la ediția a II-a</i>	7
1. Cuvântul	9
2. Numele	14
3. Cibernetica	19
4. Foștii.	23
5. Neo.	28
6. Miniștrii	34
7. Magiștrii	38
8. Behemot	42
9. Unu	47
10. Statul	52
11. Parlament	56
12. Crima	60
13. Pedeapsa	64
14. Idioții	68
15. Nu.	72
16. Traducerea	76
17. Aida	81
18. Capul	85
19. Eufemismul	90
20. Comunicarea	95
21. Săptămâna (I)	100
22. Săptămâna (II)	104

23. Prioritate	109
24. Ambrosia	112
25. Căinii	117
26. Școala	122
27. Clasa	126
28. Stihia	131
29. America	135
30. Occident	140
31. Politica	145
32. Nașul	149
33. Revoluția	153
34. <i>Phýsis</i>	157
35. Dreapta	162
36. Stânga	166
37. Așa-zisa	170
38. Rahab	173
39. Ideea	178
40. Nici	182
41. Străinul	185
42. Măâârrr... ..	192
43. Adevărul	195
44. Perechi	200